

Andreas Dohn

Ibrahim på ramadan-tv

Hverken jøde, kristen eller militant idolknuser

Keywords: Islamic prophets, the Prophet Ibrahim, Arab television, transnationalism, Egyptian nationalism, contemporary ulama.

Resumé: Profeten Ibrahim er en central figur i islam, som i disse år bliver påberåbt både som fælles stamfader til muslimer, kristne og jøder og som symbol for jihadister. Mens Ibrahims plads i Koranen og de klassiske islamiske tekster er velbeskrevet, synes nyere fortolkninger af profeternes far i mindre grad at være studeret. Denne artikel bidrager til forståelsen af nutidige forestillinger om Ibrahim i arabisk massekultur ved at undersøge, hvordan han bliver fremstillet i to dokumentariske tv-serier om islams profeter. Artiklen forklarer forskellen mellem de to tv-seriers skildring af Ibrahim ud fra tv-producenternes forskellige interesser og de medvirkende prædikanters religiøse orientering. Endeligt diskuteres, hvordan tv-serierne er positioneret i forhold til samtidens militante og økumeniske Ibrahim-fortolkninger ved at inddrage aktuelle eksempler på disse modpoler.

Patriarken Abraham/Ibrahim lægger i disse år navn til to modstridende narrativer i den arabiske verden. På den ene side bliver den fælles stamfader til muslimer, kristne og jøder brugt til at plædere for sameksistens under overskrifter som “Abrahams børn” og “de abrahamiske religioner”; på den anden side prædiker salafister og jihadister afstandtagen fra ikke-muslimer i bredeste forstand med henvisning til profeten Ibrahim, arabisk for Abraham, og hans opgør med datidens afgudsdyrkere.

De to narrativer vidner om profeten Ibrahims særlige betydning i den islamiske tradition, hvor han regnes som grundlægger af Kabaen og pilgrimsfærden *hajj* og af nogen betragtes som den næstvigtigste profet efter Muhammad (Busse 2008; Firestone u.å.). Islamforskningen har gennem de seneste 100 år genereret en omfangsrig baggrundslitteratur om Ibrahim med udgangspunkt i hans plads i Koranen, den klassiske *tafsīr*

Andreas Dohn er cand.mag. i Mellemøstens sprog og samfund fra Københavns Universitet. Artiklen bygger på hans kandidatspeciale fra 2022, som undersøgte nutidige fremstillinger af profeten Ibrahim i arabisk massekultur.

(eksegese), hadith, islamisk historieskrivning og inden for de såkaldte fortællinger om profeterne (*qisas al-anbiyā'*) (Nickel 2012). Få studier behandler imidlertid Ibrahim-fortolkninger fra vores tid, og de, der gør, har snarere haft blik for Ibrahim som symbol end som *sīra* (biografi). For eksempel udgør Abū Muhammad al-Maqdisīs (f. 1959) radikale ideologi under slagordet *millat Ibrāhīm* (Ibrahims religion) et mindre forskningsfelt i sig selv (Wagemakers 2008; 2012; al-Saud 2018), og flere af de senere års økumeniske initiativer i Abrahams/Ibrahims navn har ligeledes været behandlet inden for forskellige akademiske discipliner (for eksempel Lande 2008; Jeong 2021; Winter 2022). Derimod har jeg ikke kunnet identificere undersøgelser dedikeret til nutidige fortolkninger af profeten Ibrahim i en bredere kontekst, som jeg her vil betegne som arabisk massekultur¹.

Hvis vi skal forstå Ibrahims aktuelle betydning i islam og appel til både tværreligiøse og jihadistiske programmer, kan vi dog ikke nøjes med at undersøge, hvem han var i de klassiske islamiske kilder, for ikke at sige i virkeligheden. Vi må også forstå, hvem “[...] han løbende blev”, som islamforsker Jakob Skovgaard-Petersen (2020, 8) skriver i indledningen til sit fortolkningshistoriske værk om profeten Muhammad. Inspireret af denne tilgang har nærværende artikel til formål at undersøge, hvordan profeten Ibrahims liv bliver fremstillet i nutidig arabisk massekultur. Dette skal konkret ske gennem en analyse af to store nonfiction tv-serier fra de seneste 20 år, som begge fortæller historien om Ibrahim og andre islamiske profeters liv. Eller rettere: Historien om “profeternes land”, som begge tv-serier bruger som titel. Den ældre af serierne, Profeternes land (*Ard al-Anbiyā'*), blev sendt på den saudisk-ejede transnationale nyhedskanal al-Arabiya under ramadanen i 2007, mens den nyere serie, Egypten – profeternes land (*Misr Ard al-Anbiyā'*), udkom på tre egyptiske kanaler, *al-Ūlā* (Kanal 1), DMC og CBC, under ramadanen i 2020.

Tv som vindue til trosforestillinger

Når jeg anvender tv-indhold som empiri for en undersøgelse af trosforestillinger i samtiden, er det relevant at pege på tidligere udgivelser, der har beskæftiget sig med tv-mediets betydning for kulturelle og religiøse forestillinger. I begyndelsen af årtusindet

1 Med massekultur forstås typisk produkter og forestillinger, der “[...] er udbredt hos den brede del af befolkningen i et moderne samfund, og som bl.a. formidles gennem massemedier” (Den Danske Ordbog u.å.). Begrebet havde i første halvdel af det 20. århundrede negative undertoner og blev opfattet som modsætning til finkultur, men siden 1990'erne er massekultur ofte blevet brugt synonymt med eller helt erstattet af betegnelsen populærkultur, hvilket har dæmpet de negative konnotationer. I *Islam and Popular Culture* anlægger Van Nieuwkerk, Levine og Stokes (2016, 10) tilsvarende en bred definition af populærkultur, som de definerer som “[...] the expressive practices of everyday life, which include mass media products such as television shows and video games, individualized forms of expression like food and holidays, and of course, religion”.

argumenterede mediehistorikeren Gary R. Edgerton for, at tv spillede en afgørende rolle for en befolknings kendskab til historien og for skabelsen af det, han betegnede som *collective memory*: “[...] the full sweep of historical consciousness, understanding, and expression that a culture has to offer” (Edgerton 2001, 5). I en mellemøstlig kontekst er det svært at komme uden om antropologen Lila Abu-Lughods undersøgelser af tv-sening i Egypten. Hun betegner tv som “[...] a key institution for the production of national culture in Egypt [...]” (Abu-Lughod 2004, 7) og argumenterer for vigtigheden af at studere tv for derigennem at finde svar på større spørgsmål om kultur og magt.

Mest specifikt i forhold til islam har Jakob Skovgaard-Petersen beskrevet tv-mediet som et oplagt sted at slå ned, “[...] hvis man vil undersøge, hvad der karakteriserer arabernes viden om og forhold til islam i dag” og “[...] hvordan forskellige versioner af islam sameksisterer og brydes i disse år” (Skovgaard-Petersen 2013, 12, 14).

Selvom tv og andre traditionelle medier i det seneste årti har fået konkurrence fra nye online formater og sociale medier, har tv-forbruget i arabiske lande generelt vist sig mere modstandsdygtig end mange andre steder i verden (Dennis, Martin og Hassan 2019, 10). Det gælder ikke mindst under ramadanen, hvor tv- og internetforbruget typisk stiger betragteligt, når millioner af muslimske familier hver aften samles derhjemme i stuen (Patrizi 2021, 81).

De to ramadan-serier om profeternes land er skabt til denne kontekst. Grundlæggende trækker tv-serierne på det samme repertoire af fortællinger om Ibrahim. De stammer fra både Koranen, hadith, *tafsīr*, islamisk historieskrivning og *qisas al-anbiyā*’ og tegner tilsammen konturerne af en livshistorie med en indre kronologi, der i islamforskningen er blevet betegnet som *the Abraham cycle*. Denne livscyklus har tre dele: Den første udspiller sig omkring Ibrahims fødested i Mesopotamien, den anden er centreret i Levanten, mens den sidste fase foregår i Mekka og omegn. Dermed afspejler Ibrahims livsforløb også et geografisk hierarki, der kulminerer ved det helligste sted i islam (Busse 2008; Firestone u.å.).

Råmaterialet fra Ibrahims livscyklus bliver imidlertid forvaltet forskelligt af tv-seriernes tilrettelæggere og af en række kendte sunnimuslimske lærde og prædikanter, der medvirker som eksperter. Deres fortællinger om Ibrahim kan derfor også

tjene som vidnesbyrd om religiøse og politiske brydninger i den arabiske verden; om forskellen på saudisk-ejet og egyptisk tv, om forskelle mellem 2007 og 2020 og mellem islamisme og en ny anti-islamisme. Det er den læsning – eller sening – af tv-serierne, som denne artikel anlægger i det følgende.

For at kunne diskutere tv-seriernes skildring af profeten Ibrahim vil jeg først skitsere baggrunden for de to tv-serier og dernæst introducere en typologi til at karakterisere de sunnimuslimske autoriteter, som optræder i serierne. Herefter forløber analysen over tre tematiske afsnit. Det første undersøger, hvordan de to tv-serier rodfæster Ibrahims liv i en bestemt geografi, som ikke overraskende matcher tv-producenternes profil. Det andet afsnit behandler Ibrahims opgør med datidens afgudsdyrkere, der som nævnt er det tema, som har gjort Ibrahim til et radikalt symbol i nutiden. Endeligt analyserer det tredje afsnit, hvordan de to tv-serier forholder sig til et andet centralt tema i samtiden, nemlig forbindelsen mellem Ibrahim og Abraham i jødisk og kristen forstand.

Bag om tv-serierne

Overordnet skiller begge serier sig ud fra ramadanens store udvalg af populære fiktionsserier, *musalsalāt*, ved at blive præsenteret som nonfiction. Der er imidlertid forskel på de formater inden for faktagenren, som serierne gør brug af: Profeternes land fra 2007 er formidlet som en klassisk dokumentarserie, mens Egypten – profeternes land fra 2020 er et interviewprogram. Udsendelsernes skildring af mytiske begivenheder som historiske kendsgerninger er formentlig ikke det, de fleste forbinder med klassisk dokumentarisme, og man kunne argumentere for, at tv-serierne er tættere på hagiografi, skildring af helgener eller højagtede personers liv, end på historisk tv-dokumentar. Nedenfor beskrives produktion og programkoncept for hver af de to serier.

Profeternes land (2007)

Serien Profeternes land blev oprindeligt sendt på nyhedskanalen al-Arabiya under ramadanen i 2007 og er produceret af selskabet O3 Productions (al-Arabiya 2007a, 00:15). Begge tilhørte det saudiskejede mediemastodont Middle East Broadcasting Center

(MBC Group u.å.), hvis historie viser en del om udviklingen i arabisk tv i de seneste tre årtier. MBC blev lanceret i 1991 som den første private arabiske satellitkanal og var ejet af en saudisk forretningsmand, Walid al-Ibrahim, med familiære forbindelser til kongefamilien. Lanceringen indvarslede en storhedstid for arabisk satellit-tv, som brød med de statslige mediers monopol, da det pludseligt blev muligt for indehavere af en satellitmodtager at zappe gratis gennem *free-to-air* kanaler fra udbydere i alverdens lande (Khalil 2020, 442). MBC var oprindeligt baseret i London, men flyttede i 2002 til Dubai Media City. Dermed var MBC også et eksempel på det, mellemøstforskeren William A. Rugh (2004) beskriver som *offshore* medier, fordi deres hovedsæde ligger uden for det land eller den region, hvor størstedelen af publikum befinder sig. Selskaber som MBC bliver også betegnet som transnationale, da de potentielt har seere i alle arabiske lande (Rugh 2004, 167, 220; Kraidy 2011, 189).

Tidligere studier tillægger da også MBC's placering uden for Saudi-Arabien en væsentlig betydning for koncernens tv-produktioner. Jakob Skovgaard-Petersen (2013, 61) bemærker, at MBC gennem årene har lanceret tv-indhold, som var mindre konservativt, end det wahhabitiske² establishment i Saudi-Arabien tillod, men som via satellit alligevel kunne nå frem til de saudiske tv-stuer. Ifølge medieforskeren Mohamed Zayani (2012, 308, 325) har denne dynamik været et centralt element i en dobbelt mediestrategi i Saudi-Arabien: På den ene side skulle MBC og andre *offshore* medier promovere et mere åbent, moderat og moderne billede af kongedømmet udadtil, mens de hjemlige medier på den anden side værnede om traditionelle værdier og den politiske stabilitet i landet.

Senest er MBC imidlertid også blevet et eksempel på det, medieforskeren Joe F. Khalil betegner som “[...] a strong return for the states as owners of television channels”, da det i Saudi-Arabien er lykkedes kronprins Mohammad bin Salman at opnå “[...] substantial control in the two largest regional private television networks, Rotana and MBC” (Khalil 2020, 445). I efteråret 2022 flyttede MBC således sit hovedsæde fra Dubai Media City til hjemlandets nye Media City i Riyadh, der indgår i den såkaldte Vision 2030-plan om modernisering af kongeriget (Al Arabiya English 2020; al-Arabiya 2022). Det bliver interessant at følge, om flytningen får betydning for MBC's produktioner, men da emnet her er en tv-serie fra 2007, vil MBC's daværende status som *offshore* medie være en

² Se næste afsnit: *Medvirkende og trosretninger*.

gennemgående variabel i analysen.

Mens Profeternes land kørte over tv-skærmene under ramadanen i 2007, beskrev det saudiske medie al-Riyadh (2007) tv-serien som den første dokumentarserie, der fortæller historierne om Guds profeter. Enkelte af de 25 profeter i Koranen – som netop Ibrahim og ikke overraskende Muhammad – fik ekstra sendetid med udvidede episoder, og dermed nåede serien rent praktisk op på 30 afsnit, som svarer til én daglig episode under ramadanen. Af omtalen fra al-Riyadh fremgik det desuden, at programmerne er optaget i en række forskellige muslimske lande – Saudi-Arabien, Egypten, Tyrkiet, Yemen, Palæstina, Syrien, Oman, Jordan og Irak – og indeholder særlige optagelser fra de steder, hvor profeterne levede. De autentiske optagelser bidrager således til tv-seriens dokumentariske udtryk. Den er bygget op med typiske elementer fra dokumentargenren

Billede 1: Egyptiske dr. Muhammad ‘Imāra er en af de religiøse lærde, der optræder som ekspert i Profeternes land (al-Arabiya 2007a, 04:56).

i den tradition, man for eksempel kender fra historiske BBC-dokumentarer. Det gælder speak over dækbilleder, interviews med eksperter optaget som klassiske *talking heads* (billede 1) samt reportagesekvenser, hvor andre ekspertkilder fremviser historiske steder.

Egypten – profeternes land (2020)

Serien Egypten – profeternes land, som altså tilføjer et “Egypten” til forgængerens titel, er produceret af selskabet Synergy og blev sendt på tre forskellige egyptiske kanaler under ramadanen i

2020: Kl. 13:30 på *al-Ūlā* (Kanal 1), kl. 16:00 på DMC og kl. 18:00 på CBC (Almasry Alyoum 2020)³. Meget tyder på, at både produktionsselskabet og de tre tv-kanaler, som viste Egypten – profeternes land, har tætte forbindelser til statslige institutioner i Egypten. Kanalen *al-Ūlā* er statsejet gennem Den Nationale Mediemyndighed (*al-Hai'a al-Wataniya lil-I'lām*) – også kendt som Maspero efter den store radio- og tv-bygning i det centrale Kairo, hvor institutionen har hovedsæde (Maspero u.å.). De to andre tv-kanaler, DMC og CBC, samt produktionsselskabet Synergy er ejet af mediekonglomeratet United Media Services (UMS u.å.a; u.å.b). Ifølge en nyere forskningsartikel skrevet af Zahraa Badr (Badr 2021, 788) fra Kairo Universitet ejer UMS og den egyptiske stat i dag hovedparten af alle egyptiske medier tilsammen. Badr påpeger samtidig, at forbindelsen mellem den egyptiske stat og UMS “[...] arguably transcends business cooperation” (Badr 2021, 781). Blandt andet tilhørte en række af UMS’ medievirksomheder tidligere selskabet Eagle Capital, der angiveligt var ejet af den egyptiske efterretningstjeneste (Badr 2021, 780).

Som titlen Egypten – profeternes land indikerer, fortæller tv-serien om de af islams profeter, der satte deres fødder på egyptisk jord. Fire af seriens afsnit er dedikeret til profeten Ibrahim. Tv-serien udspiller sig hovedsageligt som et klassisk studieinterview mellem to gennemgående skikkelser, den tidligere statsmufti i Egypten, dr. Ali Gomaa, og programmets vært, Amr Khalil. Interviewet er dog ikke optaget i et traditionelt tv-studie, men i gården til *Fādil*-moskeen i 6. oktober-byen i Kairo (7fnon 2020). Et hav af studielamper oplyser moskeens

3 Ved kildehenvisninger til arabiske medier benytter jeg den stavemåde, som medierne selv bruger i latinskrift, også selvom translitterationen som her afviger fra videnskabelige standarder. Dette af hensyn til sporbarhed.

Billede 2: Amr Khalil og Ali Gomaa sidder over for hinanden med den oplyste *Fādil*-moske i baggrunden (CBC Egypt 2020a, 05:09).

mure og aftenhimlen over dem, så man som seer kunne foranlediges til at tro, at der var tale om filmkulisser – indtil en brise pludselig puster lidt til Ali Gomaas kappe og de traditionelle ramadan-lanterner, *fawānīs*, som er ophængt i gårdhavens søjlegang.

Undervejs i interviewprogrammerne vises der desuden kortere, redigerede indslag. Nogle består af animationsfilm, mens andre viser billeder fra “[...] de virkelige steder, hvor de ærede budbringere og profeter boede eller passerede”⁴, som det hedder i en programtale fra Almasry Alyoum (2020).

Medvirkende og trosretninger

Mens Ali Gomaa er den eneste gæst i studiet i Egypten – profeternes land, optræder der en række islamiske eksperter i forgængeren Profeternes land. Alene i seriens to gange 25 minutter om profeten Ibrahim har jeg talt til 16 forskellige medvirkende, hvoraf nogle er historikere, andre er religiøse lærde, såkaldte ‘*ulamā*’, som typisk har en juridisk uddannelse bag sig, mens endnu andre er kendte prædikanter fra den arabiske verden.

Det går for vidt at portrættere alle medvirkende her. For løbende at kunne diskutere de medvirkendes religiøse ståsteder vil jeg i stedet introducere en typologi, som islamforskeren Usaama al-Azami (2019; 2021) har anvendt til at karakterisere nutidens sunnimuslimske ‘*ulamā*’ (lærde). Al-Azami inddeler dem i tre hovedstrømninger: *Neo-traditionalister*, *islamister* og *salafister*. Der er tale om idealtyper i webersk forstand (Månson 2007, 93), som først og fremmest skal ses som referencepunkter, da der inden for hver kategori findes betydelige forskelle og understrømninger.

Neo-traditionalisterne udgør ifølge al-Azami den bredeste strømning blandt nutidens sunnimuslimske ‘*ulamā*’. De er tilhængere af de fire sunnimuslimske lovskoler, primært to teologiske skoler og flere forskellige sufi-ordener (al-Azami 2019, 226; 2021, 5). Neo-traditionalisterne vil typisk identificere sig selv som sunnimuslimere slet og ret, fordi de mener at repræsentere den dominerende form for sunniislam inden for de sidste cirka 500 år. I forskningen har udtrykket *Traditional Islam* blandt andet været brugt om samme strømning (al-Azami 2021, 5, 302). Neo-præfikset betoner imidlertid, at traditionalismen

4 Oversættelser fra arabisk til dansk i artiklen er forfatterens egne. Dog er citater fra Koranen hentet fra Ellen Wulffs danske oversættelse (4. udgave, 2018). Artiklen anvender forkortelsesformatet K 1:2, hvor etallet henviser til suraens nummer, mens totallet angiver det specifikke vers (*āya*) i denne sura.

praktiseres i en moderne kontekst, ligesom neo-traditionalisterne er særligt inspireret af islamisk mystik, sufisme, i sammenligning med andre strømninger.

Islamisterne udgør en anden hovedorientering, som al-Azami definerer “[...] somewhat loosely [...] as referring to those ulama whose vision of Islamic politics has close affinities with the MB [Det Muslimske Broderskab] and its offshoots” (al-Azami 2021, 4). Han afstår fra at ville bruge udtrykket *Political Islam*, fordi det forudsætter en adskillelse af religion og politik, som ikke nødvendigvis kan tages for givet uden for den vestlige idéhistorie. Omvendt kunne man sige, at sammenstillingen af islam og politik netop understreger, at islamisme er en moderne politisk idé, som først opstod i 1900-tallet. Islamisterne mener, at samfundet bør være islamisk organiseret, men hvordan målet skal nås, er der ikke enighed om. Det har resulteret i forskellige understrømninger, hvor nogle islamister stiller op til valg, som det skete i Egypten i 2011-2012, mens andre er direkte antidemokratiske. Islamister er dog som udgangspunkt antivestlige både på det politiske og kulturelle plan (Skovgaard-Petersen 2020, 267, 287). Måske er det også derfor, at skillelinjerne mellem islamister og jihadister (se nedenfor) ofte bliver udvisket i vestlige samfundsdebatter, som al-Azami (2021, 5) noterer. Sammenblandingen sker dog i disse år også i mellemøstlige lande som Egypten og Saudi-Arabien, hvilket iagttagere har udlagt som en strategi til at miskreditere alle politiserede fortolkninger af islam, der kan true de siddende regeringer (Mandaville 2022, 28; al-Azami 2021, 191).

Den tredje hovedstrømning er salafisterne, som mere end nogen andre ophøjer den tidligste periode i islam og derfor også har fået navn efter de første tre generationer af muslimer, de såkaldte ærværdige forfædre, *al-salaf al-sālih* (al-Azami 2021, 6; Meijer 2013, xiii). Salafisterne følger det, de selv opfatter som forfædrenes eksempel meget bogstaveligt og er optaget af at rense islam for forkerte fortolkninger, der er opstået sidenhen – herunder de fortolkningstraditioner, der danner grundlag for de fire sunnimuslimske lovskoler (Meijer 2013, 4). Modsat islamisterne er salafisternes mål ikke så meget et retfærdig samfund i dette liv som den enkeltes frelse. Salafister har derfor typisk betragtet Det Muslimske Broderskab som almindelige politikere og er af den grund blevet promoveret som et apolitisk alternativ til islamister i Egypten (Skovgaard-Petersen 2020, 278; 2013, 114). Saudi-Arabien blev grundlagt på salafisme i den

version, der betegnes som wahhabisme efter Muhammad ibn Abd al-Wahhab (Meijer 2013, 7; Mandaville 2022, 3).

En fjerde kategori, som al-Azami (2021, 5) dog nævner udenom de etablerede *'ulamā'*, er jihadister. De repræsenterer en militant ideologi og bruger voldelige midler til at opnå deres mål. Mange jihadister deler salafisternes drøm om et rent samfund efter de tidligste muslimers opskrift, og de bliver derfor betegnet som salafi-jihadister (Hegghammer 2014, 251; Skovgaard-Petersen 2020, 299). Eksempler på dette er terrororganisationerne al-Qaeda og Islamisk Stat, som der dog også er betydelige indbyrdes forskelle på. Mens de tre første hovedstrømninger er repræsenteret i de to tv-serier, er der ikke så overraskende ingen jihadister på skærmen, men vi skal senere vende tilbage til deres dyrkelse af profeten Ibrahim.

Myter på moderne kort

Efter at have skitseret baggrunden for tv-serierne og en typologi for de medvirkende skal vi i dette første analytiske afsnit se, hvordan de to tv-serier knytter Ibrahims liv til en bestemt geografi, og hvordan serierne derigennem skildrer specifikke steder i nutiden som profetisk land. Jeg vil argumentere for, at Profeternes land placerer Ibrahim i en transnational arabisk verden, mens Egypten – profeternes land åbenlyst forbinder Ibrahim til Egypten. Forskellen kan indledningsvist illustreres med to landkort, som optræder i udsendelserne. I MBC-serien fra 2007 indgår en animation baseret på Google Maps, som viser Ibrahims livsrejse gennem en række mellemøstlige lande med nutidens grænsedragning (billede 3). I titelsekvensen til den egyptiske serie fra 2020 bliver et område svarende til nutidens Egypten omvendt præsenteret som profeternes land (billede 4). Begge serier etablerer dermed en kobling mellem mytiske begivenheder i fortiden og arabiske lande i nutiden, som jeg vil uddybe i det følgende.

Den rejsende missionær

I Profeternes land (2007) bliver de transnationale forbindelser slået tydeligt an fra starten af det første ud af to afsnit om profeten Ibrahim. Serien åbner hver episode med en over tre minutter lang titelsekvens, der viser nogle af de historiske steder,

Billede 3: I Profeternes land visualiseres Ibrahims rejse gennem en række arabiske lande med Google Maps (al-Arabiya 2007a, 04:16).

Billede 4: Titelsekvensen til Egypten – profeternes land viser et landkort over nutidens Egypten (CBC Egypt 2020a, 00:27).

som tv-serien opsøger, mens profeternes navne undervejs glider over skærmen i kalligrafisk skrift. Efter seriens titel er tonet frem på skærmen, fortæller programmets gennemgående speakerstemme, at profetiens spor (*athār al-nubūwa*) i dag står som et vidnesbyrd om de mænd, som Gud havde udvalgt til at formidle budskabet om monoteisme (al-Arabiya 2007a, 01:22). Man forstår, at det er disse profetiske spor, som tv-serien forfølger i sit dokumentariske format – både rent fysisk i den arabiske verdens geografi og gennem de medvirkende eksperters fortællinger om Guds profeter. Da titelsekvensen er forbi, lyder speakerens indledende ord i det første afsnit om Ibrahim:

Ibrahims kald (*da'wa*), fred være med ham, var det mest omfattende kald af sin art i profetiernes historie.

Omfanget af dets udbredelse blev kun nået af Muhammads kald, fred være med ham, som blev et kald

til alverden og omfavnede hele verden. (al-Arabiya 2007a, 03:50).

På billedsiden ses muslimske pilgrimme på 'Arafāt-sletten, som er et af de obligatoriske steder under pilgrimsfærden *hajj*, der forbindes med Ibrahim. Netop på 'Arafāt-sletten cirka 20 km uden for Mekka skulle Ibrahim have indset ('*arafa*; herfra navnet 'Arafāt), at det var Gud, og ikke djævelen, som havde befalet ham at tilbyde sin søn som offer (Busse 2008). Ibrahims forbindelse til 'Arafāt og *hajj* nævnes ikke i speaken, men vil formentlig være genkendelig for mange seere som et element i *the Abraham cycle*.

Hovedlinjerne i denne livscyklus bliver til gengæld ridset op i den næste speak, som fortæller, at Ibrahims kald ifølge nogle fortællinger begyndte i Irak. Herfra rejste han angiveligt til det sydlige Tyrkiet, Syrien, Palæstina og Egypten, inden han tog til Mekka i missionsgerningens vigtigste faser for til sidst at vende tilbage til Palæstina, hvor han endte sine dage (al-Arabiya 2007a, 04:12). Animationen fra Google Maps (billede 3) udpeger de omtalte steder, indtil der klippes til levende billeder af Ibrahim-moskeen (*al-Masjid al-Ibrāhīmī*) i Hebron, hvor Ibrahim ifølge overleveringerne er begravet. Seerne møder herefter den første ekspert, der medvirker i seriens to afsnit om Ibrahim. Det er den egyptiske tænker Muhammad 'Imāra, som fortæller følgende om Ibrahim:

Kendetegn ved hans personlighed er, at han er den omrejsende budbringer. Det er det universelle i budskabet ... og han er profeternes far. Altså, universalismen i budskabet om, at han [rejser] ... fra Irak til Palæstina til Egypten og derefter vender tilbage [til Palæstina], alt dette er kendetegn ved vor herre Ibrahims personlighed og budskab. (al-Arabiya 2007a, 04:48).

Den vidtrækkende missionsgerning er også temaet for den næste interviewsekvens i udsendelsen. Her fortæller den daværende statsmufti i Syrien, Ahmad Badr al-Dīn Hassūn, følgende:

Hvis vi undersøger hans rejse, finder vi ud af, at vor herre Ibrahim står for den mest vidstrakte rejse i dette område, som strækker sig fra omtrentlig Tyrkiets grænser til Egypten og til Mekka (al-Arabiya 2007a, 05:17).

Muhammad 'Imāra (d. 2020) og Ahmad Badr al-Dīn Hassūn (f. 1949) repræsenterer umiddelbart to forskellige sunnimuslimske

strømninger. Ud fra al-Azamis typologi kunne den forhenværende statsmufti Ahmad Badr al-Dīn Hassūn karakteriseres som en regeringstro neo-traditionalist – i lighed med 2020-seriens faste gæst, Ali Gomaa, som vi skal vende tilbage til. Muhammad ‘Imāra var derimod i 1960’erne kendt for “[...] his leftist leanings in interpreting Islam”, men ligesom andre venstreorienterede intellektuelle konverterede han senere til en moderat version af islamisme (Abaza 2002, 359). Al-Azami karakteriserer ham som “[...] one of the world’s leading (mainstream) Islamist ulama with extensive writings in the area of political jurisprudence and political philosophy, despite never having been a member of MB [Det Muslimske Broderskab].” (al-Azami 2021, 154).

Fortællingen om den rejsende missionær appellerer tilsyneladende til begge positioner. Men fremstillingen er først og fremmest et udtryk for, at tv-seriens tilrettelægger ud af adskillige minutters interviewoptagelser med ‘Imāra og Hassūn har udvalgt netop ovenstående passager om Ibrahims kald til de indledende minutter i udsendelsen. En oplagt forklaring er, at billedet af den rejsende missionær passer godt til MBC’s ambitioner om at nå ud til et stort, transnationalt publikum, der befinder sig i tv-stuer i de arabiske lande, som Ibrahim rejser igennem.

Tv-serien fortsætter da også gennem resten af de to afsnit om Ibrahim med at rodfæste hans liv fra vugge til grav i den arabiske verden med en enkelt afstikker til nutidens Tyrkiet, som dog er muslimsk jord. Seerne bliver blandt andet præsenteret for to forskellige bud på Ibrahims fødested – det ene i nutidens Irak, det andet i Tyrkiet – og for en længere reportagesekvens fra Mekka, hvor Ibrahim ifølge overleveringerne grundlagde Guds hus, Kabaen, ligesom serien som nævnt indeholder optagelser fra Ibrahims gravsted i Hebron. Det er kort fortalt en omrejsende, arabisk Ibrahim-figur, som Profeternes land (2007) introducerer.

Det egyptiske tilflugtssted

Egypten – profeternes land (2020) zoomer derimod ind på Ibrahims egyptiske forbindelser. Den mest oplagte er historien om hans anden hustru, egyptiske Hagar, som tv-serien dedikerer det ene ud af fire afsnit om Ibrahim til. Til sammenligning fylder historien om Hagar og Ibrahims tid i Egypten knap tre minutter

i MBC-serien fra 2007.

I Egypten – profeternes land bliver Hagar beskrevet som arabernes stammom (*umm al-‘arab*). Det fremgår af Ali Gomaas fremstilling, at hun var en gave fra en egyptisk konge, og at hun fødte Ismā‘īl, før Ibrahims første hustru, Sara, fødte Ishāq (Isak). Derfor er Ismā‘īl og ikke Ishāq den søn, som Ibrahim var villig til at ofre for Gud i den berømte historie fra Koranen [K 37] (CBC Egypt 2020c, 16:45-19:05). Fortællingen om Hagar bliver også et afsæt til at berøre historien om Ibrahim og Ismā‘īls opførsel af Kabaen og de ritualer, som i dag er forbundet med pilgrimsfærden (CBC Egypt 2020c, 19:25-24:50). I et af seriens animerede indslag svæver Hagars navn hen over et billede af Kabaen (CBC Egypt 2020c, 03:16). I et andet redigeret indslag fortæller værten, Amr Khalil, at Hagar voksede op ved Nilens bredder og fødte Ismā‘īl, som blev stamfader til Profeternes Segl, Muhammad (CBC Egypt 2020c, 13:43-13:59). Alt sammen understreger en egyptisk forbindelse til ikke bare Ibrahim, men til det helligste sted i islam og til profeten Muhammad.

Der er imidlertid et andet aspekt ved seriens portrættering af Egypten gennem Ibrahim, jeg finder særligt relevant for undersøgelsen. Det gælder fremstillingen af Egypten som et sikkert tilflugtssted, der synes at udgøre en grundtone gennem hele tv-serien. I forbindelse med lanceringen udtalte tv-seriens instruktør, Ibrāhīm al-Sayyid, om programkonceptet: “Egypten har altid været et tilflugtssted, hvortil profeterne kunne flygte fra tyrannernes undertrykkelse og søge fred, sikkerhed og føde” (7fnon 2020). Da Ibrāhīm al-Sayyid og hans tv-hold blænder op for andet afsnit om Ibrahim, lyder oplægget fra studieværten, Amr Khalil, tilsvarende:

Da vor herre Ibrahim kom til det velsignede Egypten, søgende efter fred og sikkerhed oven på den grimme oplevelse, han gennemlevede med Nimrūd [hedensk konge], forestillede han sig næppe, at han også i Egypten ville gennemgå en menneskelig oplevelse, som kan være hård. Men æret være Gud ... ligesom den almægtige Gud var venlig mod vor herre Ibrahim i hans tidligere oplevelser, var han [Gud] også venlig over for ham [Ibrahim] på egyptisk jord. (CBC Egypt 2020b, 00:37).

Karakteristikken fortsætter, da Amr Khalil nogle minutter senere beder Ali Goma forklare, hvad der skete med Ibrahim i

Egypten. Den tidligere mufti begynder sit svar med følgende:

Egypten er et godt land. Da Ibrahim flygtede fra de hedenske afgudsdyrkeres stridigheder [...] rejste han for at undslippe striden. Men derefter spidsede situationen til i denne region, så de søgte tilflugt i Egypten, hvor der er fred. Til Egypten, hvor der er sikkerhed. Til Egypten, hvor der er mad. Til Egypten, hvor der er husly. Folk er altid taget til dette land, som har en særlig tiltrækningskraft, som Gud, den almægtige, har givet det [landet] [...]. (CBC Egypt 2020b, 04:20).

Budskabet om Egypten som tilflugtssted, som inkarnationen af fred og sikkerhed, virker til at være afstemt, når det kommer fra tv-seriens instruktør, vært og faste gæst. Ali Gomaa indikerer tilmed, at Egypten ikke blev et sikkert land ved et tilfælde eller som et resultat af historiens udvikling. Det er derimod Gud, der har installeret en "særlig tiltrækningskraft" i Egypten og gjort Egypten til et tilflugtssted.

Denne karakteristik af Egypten kan lyde som et ekko af en kontroversiel forelæsning, som Ali Gomaa gav til de egyptiske sikkerhedsstyrker få dage efter massakren på *Rābi'a al-'Adawiya*-pladsen i august 2013, hvor mindst 1.000 personer menes at være blevet dræbt (al-Azami 2021, 142). I talen hyldede Ali Gomaa soldaternes indsats mod demonstranterne, som havde protesteret mod militærets magtovertagelse og afsættelsen af den folkevalgte præsident Muhammad Mursi fra Det Muslimske Broderskab. Som en del af sin argumentation hævdede Ali Gomaa, at nutidens egyptiske sikkerhedsstyrker havde opbakning fra profeten Muhammad og de af hans efterkommere, "som flygtede til Egypten for at søge ly der" (Dawah 2013, 05:26).⁵ Ali Gomaa begrundede dette med, at profeten Muhammed ifølge en hadith skulle have sagt: "De folk, som er sikrest fra strid (*fitna*), er de vestlige soldater." Og disse vestlige soldater var ifølge Ali Gomaa netop en reference til Egyptens folk, politi og hær (Dawah 2013, 05:33; al-Azami 2021, 168). Ræsonnementet syntes således at være, at Gud har udvalgt Egypten som et særligt sikkert sted og givet nutidens egyptiske sikkerhedsstyrker mandat til at forsvare landet mod ekstremisternes kaos.

Vi har tidligere berørt de angiveligt tætte forbindelser mellem det egyptiske statsapparat og UMS, mediekonglomeratet bag Egypten – profeternes land. Dertil kommer, at tv-seriens

5 Den fulde version af Ali Gomaas forelæsning blev offentliggjort på YouTube i oktober i 2013 af brugeren Hani Dawah, efter at brudstykker fra forelæsningen var blevet lækket til pressen. Vedkommende var kommunikationsmedarbejder fra den egyptiske statsmuftis kontor, som Ali Gomaa havde stået i spidsen for indtil sin fratreden som statsmufti tidligere samme år (al-Azami 2021, 166).

faste gæst, Ali Gomaa, i de senere år er blevet kendt som en trofast støtte for præsident Abdel Fattah al-Sisi og som en af de fremmeste fortalere for en anti-islamisme, der først og fremmest er rettet mod tilhængere af Det Muslimske Brøderskab (al-Azami 2021, 136). Det er derfor oplagt, at tv-serien kan spille en rolle i en større nationalistisk dagsorden. Hvis ideen om Egypten som et guddommeligt sanktioneret helle bliver indprentet tilstrækkeligt i tv-seernes bevidsthed gennem en tilsyneladende apolitisk ramadan-serie, vil billedet formentlig stå stærkere, når det i andre sammenhænge bruges i et politisk argument. Tv-serien kan derfor også tjene som en indirekte påmindelse om, at krænkelser af lov og orden i Egypten ikke bare er en trussel mod nationen, men en krænkelse af Guds vilje.

Som førnævnte Lila Abu-Lughod (2004) dokumenterer, har den egyptiske stat en lang tradition for at promovere nationalstaten og dens interesse gennem tv-mediet. Da præsident Gamal Abdel Nasser fra 1960 begyndte at udrulle tv i den nyligt uafhængige egyptiske nation, var det fra start med en ambition om at uddanne borgerne (Abu-Lughod 2004, 10). På trods af stigende kommercialisering overlevede denne tilgang længe i egyptisk tv, i hvert fald frem til 1990'erne, hvor en chef for film- og serieproduktionen til egyptisk stats-tv fortalte Abu-Lughod følgende om sit syn på seerne: "The individual needs guidance. He needs information, and we need to inculcate the spirit of patriotism, morality, religion, courage, and enterprise." (Abu-Lughod 2004, 11).

I 2011 førte revolutionen i Egypten til en periode med et mere pluralistisk medielandskab, hvor nye tv-kanaler og nyhedsmedier knopskød. Men som Zahraa Badr fra Kairo Universitet (2021) viser i en tidligere omtalt forskningsartikel, er ejerskabet over de egyptiske medier nu igen koncentreret på få hænder, som tilhører staten og statsaffilierede virksomheder. Overskriften på Badrs artikel hedder "More or More of the Same", og spørgsmålet er, om ikke også tv-serier som Egypten – profeternes land skal ses som mere af den samme didaktik, som har præget egyptisk tv i årtier: med en ambition om at indpode patriotismens ånd i seerne. Det er i så fald dette projekt, som tv-holdet skriver profeten Ibrahim ind i med sin fusion af islam og egyptisk nationalisme.

Det næste analytiske afsnit behandler tv-seriernes fremstilling af de fortællinger, der knytter sig til Ibrahims opgør med datidens afgudsdyrkere. Udover at være et stort tema i

Koranen er det også de scener, som bliver anvendt til de mest militante fortolkninger af Ibrahim i nutiden. Vi begynder med et eksempel på dette for at kunne diskutere tv-serierne over for de radikale fortolkninger.

Ibrahims opgør med afgudsdyrkerne

I tiden mellem de to Profeternes land-serier dukkede der en video op på internettet, som på yderst kontroversiel vis påberåbte sig Ibrahims navn. Den viser medlemmer af terrororganisationen Islamisk Stat (IS), som med hammere og boremaskiner smadrer tusind år gamle statuer og andre klenodier på et museum i den irakiske by Mosul i februar 2015. Før ødelæggelserne begynder, fremviser IS i propagandavideoen nogle af de genstande, der står for skud, mens en stemme reciterer en passage fra Koranen om Ibrahim:

[...] han sagde til sin fader og sit folk: "Hvad er det for billedstøtter, I tilbeder?" De sagde: "Vi har set vore fædre tjene dem." Han sagde: "I og jeres fædre befandt jer i åbenlys vildfarelse. [K 21:52-54] (Al Arabiya English 2015).

På trods af den spektakulære destruktivitet er videoen fra Mosul ikke noget enestående eksempel på Ibrahims appel til moderne jihadister. Den kan tværtimod ses som en del af en salafistisk-jihadistisk Ibrahim-diskurs, som jeg henviste til indledningsvist i forbindelse med Joas Wagemakers' forskning i den jordanske ideolog Abū Muhammad al-Maqdisī (f. 1959). Vokabularet trækker på flere koranvers om Ibrahims ikonoklasme og opgør med sit afgudsdyrkende ophav som i eksemplet ovenfor. Men helt centralt står K 60:4, som i jihadisternes fortolkning forbinder Ibrahim med den såkaldte *al-walā' wa al-barā'*-doktrin om udelt loyalitet over for Gud og afstandtagen fra alt u-islamisk (bin Ali 2012, 10; Wagemakers 2012, 148). I den danske oversættelse lyder første del af koranverset:

I har et smukt eksempel i Abraham og dem, der var med ham. Da de sagde til deres folk: "Vi siger os fri [*bura'ā'u*; af samme rod som *barā'*] af jer og af det, som I tjener foruden Gud [...].

Med en radikal fortolkning af K 60:4 satte al-Maqdisī lighedstegn

mellem afgudsdyrkerne på Ibrahims samtid og nutidens politiske ledere, som regerer med menneskeskabte love. De blev dermed berettigede mål for *barā* ' og jihad (Wagemakers 2008, 367).

Vi skal i det følgende se, hvordan de to serier om profeternes land forvalter temaet om Ibrahims opgør med afgudsdyrkerne, og hvordan de indirekte positionerer sig i forhold til tidens radikale Ibrahim-fortolkninger. I denne sammenligning er det værd at notere, at Profeternes land (2007) er fra tiden før de arabiske oprør i 2010-2011 og dermed også fra en tid, før de senere års konflikt mellem den arabiske verdens regeringer og islamister og jihadister for alvor spidsede til. Omvendt har Ali Gomaa ved flere lejligheder evnet at sammenblende islamister og jihadister for at miskreditere førstnævnte (al-Azami 2021, 191).

Opgøret i Profeternes land (2007)

Konflikten mellem Ibrahim og hjemegnens afgudsdyrkere bliver i Profeternes land udfoldet over hele syv minutter, hvor tv-serien fører seerne igennem flere af de scener fra *the Abraham cycle*, som er knyttet til temaet: Ibrahim forsøger at overbevise sin far og sit folk om monoteismen; han omstyrter deres idoler; de straffer ham med bålet, men Gud gør ilden kold og uskadelig for Ibrahim.

Til forskel fra IS' fortolkning af temaet lægger både speak og de medvirkende '*ulamā*' vægt på, at Ibrahims ikonoklasme var en slags retorisk virkemiddel, der skulle styrke hans argumentation over for afgudsdyrkerne. Historien forbliver samtidig i sin historiske kontekst, og ingen af de medvirkende opfordrer til at omsætte Ibrahims opgør med afgudsdyrkerne til voldelige handlinger i nutiden. Alligevel er der forskel på, hvad de medvirkende autoriteter betoner i deres udlægning af begivenhederne. For at tydeliggøre disse nuancer skal vi i det følgende se nærmere på udsagn fra tre af de medvirkende, som ud fra al-Azamis typologi kan karakteriseres som henholdsvis salafist, neo-traditionalist og islamist.

Den første lærde, som udtaler sig om Ibrahims opgør med sit ophav, er 'Abdallah Abū Saif fra Det Islamiske Universitet i Medina (IUM); en indflydelsesrig uddannelsesinstitution, der blandt andet er blevet beskrevet som centrum for "the promotion of Wahhabi-infused Salafism" (Bano og Sakurai 2015, 2).

‘Abdallah Abū Saif fortæller om Ibrahim:

I sin barndom fordømte han folk, og han nærmede sig ikke disse idoler. Han hverken elskede eller ophøjede dem [idolerne]. Tværtimod latterliggjorde han folk, som faldt tilbage til at tilbede dem. Gud den almægtige betroede ham med denne store stilling, idet han opdragede ham fra barndommen og gjorde ham egnet til denne position til at være profeternes far og ven af Gud, den velsignede og ophøjede. (al-Arabiya 2007a, 08:20).

I ‘Abdallah Abū Saifs fortolkning fremstår Ibrahim som aldeles konsekvent over for afgudsdyrkerne, og man må samtidig forstå, at Ibrahims retskaffenhed ikke kom ud af ingenting, men er et resultat af Guds bearbejdning af ham fra barnsben. ‘Abdallah Abū Saif kan her lyde lidt som den radikale muslimbroder Sayyid Qutb (d. 1966) og hans idé om Koranen som et program (*minhaj*). Ifølge Qutb bygger Gud det enkelte menneske op efter det samme program, som han lagde for profeten Muhammad, og den troende må gennemgå de samme faser, som Muhammad gennemgik. Det indebærer om nødvendigt at cutte båndene til alle vantro og udvandre fra de vantros samfund (Skovgaard-Petersen 2020, 292). Ligesom Ibrahim netop gjorde før Muhammad.

Selvom Qutb som en radikal islamist umiddelbart tilhører en anden strømning end det salafistisk-/wahhabistisk-funderede universitet i Medina, kom hans værker til at indgå i læseplanerne på IUM, og hans broder, Muhammad Qutb, fik endda plads i et rådgivende organ på universitetet (Farquhar 2013, 259, 156). ‘Abdallah Abū Saifs Ibrahim-figur kan derfor sagtens være inspireret af Qutbs tanker. I en MBC-serie, der ellers udmærker sig ved også at give taletid til islamister og neo-traditionalister, repræsenterer han dog først og fremmest en mere traditionel wahhabistisk stemme i Saudi-Arabien.

Budskabet synes derimod at være mere omfavnende, da den næste ekspert får taletid i tv-serien. Ahmad Halil er ifølge teksten på skærmen *qādī al-quḍāh* fra Jordan, den højeste religiøse dommer og dermed også en neo-traditionalistisk repræsentant for det officielle Jordan. Om Ibrahims tilgang til den vantro fader fortæller han:

Vi bemærker de sublime manerer og beundringsværdige stil fra vor herre Ibrahim, fred være med ham, i hans

omgang med selv sin afgudsdyrkende far, som ikke troede på Gud, den almægtige, og hvis forståelsesramme var hedenskab og tilbedelse af idoler. På trods af dette siger vor herre Ibrahim: "Far! Far! Hvorfor tjener du ... [idoler] Far! Jeg har fået ... [viden] Far!" [K 19:42-43 parafraseret], hvorimod talen fra faderen til Ibrahim, fred være med ham, lød: "Kan du ikke lide mine guder, Abraham? Hvis ikke du holder inde, vil jeg bortstene dig. Hold dig på afstand af mig en tid!" [K 19:46] (al-Arabiya 2007a, 08:52).

Hvor den forrige ekspert påpegede Ibrahims resolutthed, fremhæver Ahmad Halil med støtte fra to passager i Koranen omvendt Ibrahims retoriske elegance og tålmodighed over for den afgudsdyrkende far.

Endeligt betoner en tredje ekspert, den kendte islamistiske prædikant Tāriq al-Suwaidān, Ibrahims ensomme kamp for monoteismen. Om den situation, som Ibrahim befandt sig i, fortæller Tāriq al-Suwaidān: "Selv hans allernærmeste afviste ham. Kun hans nevø Lot og hans kusine Sara [og senere hustru] troede på ham. Ingen andre troede på ham." (al-Arabiya 2007a, 10:17). Tāriq al-Suwaidān gestikulerer med armene i hele tv-skærmens bredde og lukker dybtfølt sine øjne, mens han serverer budskabet. Ibrahims lidelser og den mistro, han mødte fra sine nærmeste, har historisk set været et attraktivt tema for islamister, som føler, at de selv må lide for Guds sag. Grundlæggeren af Det Muslimske Broderskab, Hassan al-Banna (d. 1949), kredsede for eksempel om tematikken i sine erindringer, hvor han skrev om den modstand, enhver profet møder fra sine egne (Skovgaard-Petersen 2020, 270). Ibrahim bliver i denne fortolkning billedet på en vedholdende missionær. Et godt eksempel for Muhammad i Mekka, men også for Det Muslimske Broderskab og andre muslimske missionærer, der bliver afvist af deres samtidige.

Tāriq al-Suwaidān faldt selv i unåde hos kongefamilien i Saudi-Arabien, og han blev i 2013 fyret som frontfigur for den saudisk-ejede tv-kanal *al-Risāla* (budskabet) på grund af forbindelser til Det Muslimske Broderskab (BBC News 2013). Dette lå flere år ude i fremtiden, da Profeternes land blev sendt i 2007, og det er særligt i årene efter de arabiske oprør, at Saudi-Arabien har strammet den politiske linje over for Det Muslimske Broderskab, som kongedømmet i 2014 officielt erklærede for en terrororganisation (BBC News 2014). Alligevel kan al-Suwaidāns medvirken i tv-serien også ses som et udtryk for MBC's

daværende position som en saudisk satellit i Dubai, der gav taletid til populære prædikanter, der ville være bandlyst fra tv-produktioner i hjemlandet, med accept fra den saudiske kongefamilie og som en del af landets dobbelte mediestrategi (jf. Zayani 2012).

Opgøret i Egypten – profeternes land (2020)

Uoverensstemmelserne mellem Ibrahim og hans afgudsdyrkende ophav er også et centralt tema i det første ud af fire afsnit om Ibrahim i den egyptiske tv-serie fra 2020. Her bruger Ali Gomaa ikke mindst konflikten til at fremstille Ibrahim som en barmhjertig profet. Da værten spørger ind til den store diskussion mellem Ibrahim og den hedenske konge Nimrūd – den typiske forståelse af en ordveksling, som findes i K 2:258 – begynder Ali Gomaa sit svar med at fortælle om betydningen af Ibrahims navn:

Vor herre Ibrahim ... det blev sagt, at hans navn var sådan, fordi han var en barmhjertig fader (*aban rahīman*). Ib, Ib-Rahim, Ibrahim. Altså far (*ab*) og barmhjertig (*rahīm*). Den barmhjertige fader betyder, at han vækker barmhjertighed. (CBC Egypt 2020a, 13:14).

Den tidligere mufti forklarer, at barmhjertighed – som indleder Koranen med udtrykket “I den nådige og barmhjertige Guds navn” – er selve fundamentet for en række andre kvaliteter: “Fra barmhjertighed bliver kærlighed genereret. Fra kærlighed udspringer det at give [...] Given genererer refleksion, forståelse og visdom.” (CBC Egypt 2020a, 14:05). Ifølge Ali Gomaa handler historien, hvor Ibrahim omstyrter afgudsdyrkernes billedstøtter, netop om disse kvaliteter:

Han [Ibrahim] ville gerne vende folk i retning af forståelse og refleksion. Han gjorde ingen skade. Han gjorde ingen skade, men gik blot hen til afgudsbillederne, der ikke føler, ikke mærker og ikke tænker. De er oprindeligt fremstillede, de er oprindeligt ren forførelse, så han omstyrtede dem. Da han blev spurgt, sagde han: “Nej, det er ham den største af dem [billedstøtterne], der har gjort det” [K 21:63]. Måske vil de vende tilbage til deres Gud og tænke [...] Alt dette er fordi, han er en barmhjertig far (*abūn rahīm*). (CBC Egypt 2020a, 15:10).

Ali Gomaa fremstiller således Ibrahims ikonoklasme som en udløber af barmhjertighed, fordi formålet med ødelæggelserne var at sætte tanker i gang hos afgudsdyrkerne. Denne læsning af Koranens sura 21 står selvfølgelig i kontrast til IS' fortolkning af samme passage, som indledte dette afsnit – selvom IS muligvis også selv ville betegne sin ikonoklasme som barmhjertig. Mens jihadister som nævnt bruger Ibrahim-figuren til at legitimere voldelige handlinger, understreger Gomaa omvendt, at Ibrahim ikke gjorde skade på nogen. Dermed tager Ali Gomaa på sin vis fortolkningen endnu videre end de medvirkende i Profeternes land (2007): Ikonoklasmen er ikke bare et retorisk virkemiddel i Ibrahims argumentation, men en direkte barmhjertig handling.

Som endnu et eksempel på Ibrahims barmhjertighed henviser studieværten herefter til den førnævnte dialog fra Koranens sura 19, hvor Ibrahims far truer med at bortstene sønnen. Ali Gomaa og Amr Khalil reciterer i kor Ibrahims svar til faderen: "Jeg vil bede min Herre tilgive dig" [K 19:47]. Men Ali Gomaa indskyder straks, at Ibrahim faktisk overgik denne barmhjertige gestus: Han tog nemlig faderen med, da han udvandrede (CBC Egypt 2020a, 15:52-16:13). "Tog han ham med på *hijra*?", spørger værten tilsyneladende forbløffet, hvortil Ali Gomaa svarer bekræftende: "Han tog Sara, sin far, Lot og sin mor og drog afsted med dem." Ali Gomaa forklarer, at det endda skete, efter at Ibrahim havde beklaget sin tidligere bøn til Gud om at tilgive faderen: "Fordi det skete kun som følge af et løfte, som han havde givet ham. Da det blev klart for ham [Ibrahim], at han var en fjende af Gud, sagde han sig fri af ham [*tabarra`a*; af samme rod som *barā`*]" [K 9:114]. (CBC Egypt 2020a, 16:14-16:41).

Ali Gomaa gengiver her et af de koranvers, som knytter Ibrahim til jihadisternes slagord om afstandtagen (*barā`*), men han bruger det til at understrege sin pointe om, at Ibrahim forbarmede sig over faderen og tog ham med på *hijra*. Den tidligere mufti nævner hverken al-Maqdisi eller radikale grupper, men man kunne alligevel se hans fremstilling af scenen som et forsøg på at erobre den tilbage. Barmhjertighed kan da også være en attraktiv værdi for en neo-traditionalist som Ali Gomaa, der tilskynder til ro og orden frem for aktivistisk omstyrning af idoler eller samfundsinstitutioner i nutiden.

Mens det forrige har handlet om forskellige fortolkninger af profeten Ibrahim inden for islam, undersøger det sidste analytiske afsnit, hvordan tv-serierne forholder sig til Abraham

i kristen og jødisk forstand og til idéen om den tværreligiøse stamfader. Vi begynder igen uden for tv-serierne med en voldelig begivenhed knyttet til kampen om Abrahams/Ibrahims arv.

Ibrahim og de andres Abraham

Før daggry den 25. februar 1994 gik den amerikanskfødte jødiske bosætter Baruch Goldstein ind i Ibrahim-moskeen i Hebron, som er bygget over den hule, hvor profeten Ibrahim/Abraham og hans nærmeste familie tænkes at være begravet. Stedet er helligt for både muslimer og jøder, og dette år faldt den jødiske helligdag purim sammen med ramadanen. Mens palæstinensiske muslimer var samlet til morgenbøn, åbnede Goldstein ild mod forsamlingen og dræbte 29 personer, inden han selv blev tæsket ihjel af chokerede overlevende.

Hvad der præcist fik Goldstein til at begå masse mord på det givne tidspunkt er aldrig helt blevet klarlagt. Sikkert er det dog, at gerningsmanden tilhørte en militant nationalistisk bevægelse, som ikke tolererede de delvise begrænsninger af jødernes adgang til helligdommen, der var indført for at mindske risikoen for konfrontationer (The Jerusalem Report 1994; Hoffmann 2007; Martin 2011; Middle East Monitor 2019).

Selvom Ibrahims/Abrahams rolle i begivenhederne må siges at være indirekte, repræsenterer massakren i Ibrahim-moskeen alligevel et skræmmende eksempel på spændinger, som er forbundet med retten til hans arv. Ligesom jihadisternes *millat Ibrāhīm* står Goldsteins forbrydelse også i skarp kontrast til økumeniske initiativer, der opfordrer til tværreligiøs forbrødring i Ibrahims/Abrahams navn. To af disse har vakt særlig opsigt i de seneste år: Det første er de såkaldte *Abraham Accords* fra 2020, som dækker over normaliseringsaftaler mellem Israel og Forenede Arabiske Emirater, Bahrain og senere også Sudan og Marokko (Jeong 2021, 37). Det andet eksempel er det stort anlagte Abrahamiske Familiehus (*al-Bait al-‘ā’ila al-Ibrāhīmiyya*), som blev indviet i Abu Dhabi i februar 2023. Bygningskomplekset består af en moske, en kirke og en synagoge og udspringer af en erklæring om mellemmenneskeligt broderskab, som pave Frans i 2019 underskrev sammen med den egyptiske storimam fra al-Azhar-institutionen, Ahmad al-Tayyib (For Human Fraternity 2021).

I det følgende skal vi først se, hvordan Profeternes land

(2007) fremstiller stridighederne ved Ibrahims gravsted i Hebron og derefter, hvordan Ali Gomaa forholder sig til ideen om de abrahamiske religioner.

Kampen om Ibrahims grav og arv

Tv-serien Profeternes land (2007) afsætter små to minutter til at behandle spørgsmålet om Ibrahims gravsted mod slutningen af de to afsnit om Ibrahim. Det sker med optagelser fra Ibrahim-moskeen i Hebron, der ifølge speaken både rummer graven for Ibrahim, hustruen Sara, sønnen Ishāq (Isak), hans søn Ya‘qūb (Jakob) og dennes søn Yūsuf (Josef). Tilrettelæggerne holder imidlertid kameraet på rimelig afstand af selve gravstederne og fokuserer i stedet på de skilte, som markerer, hvor profeterne er begravet.

Det er ikke desto mindre bemærkelsesværdigt, at MBC-serien i det hele taget opsøger profeternes grave. Selvom gravbesøg (*ziyārat al-qubūr*) er en traditionel muslimsk praksis, mener salafister typisk, at gravene udgør en risiko for, at de døde bliver dyrket som afguder, og wahhabistisk funderede institutioner i Saudi-Arabien har løbende slået til lyd for en udjævning af gravpladser (Beránek og Ťupek 2017, 1-5). Tv-billederne af profeternes gravsteder i tv-serien kan derfor ses som endnu et udtryk for MBC's særlige position som en satellit uden for Saudi-Arabien, der har forsynet den saudiske offentlighed med indhold, der ikke altid falder i det religiøse establishments smag i hjemlandet.

Der ligger imidlertid også en mere politisk pointe bag tv-seriens dyrkelse af Ibrahims grav. Den præsenteres, da udsendelsen klipper til billeder af besøgende i den jødiske afdeling af helligdommen, mens speaken oplyser følgende:

Efter massakren besatte Israel mere end halvdelen af området ved helligdommen og forvandlede den til en synagoge for jøder, hvor de praktiserer deres ritualer, ligesom der blev oprettet en jødisk skole (al-Arabiya 2007b, 20:46).

Hvilken massakre der er tale om, uddybes ikke, for hændelsen i 1994 er tilsyneladende så velkendt for seerne, at det er tilstrækkeligt blot at omtale den i bestemt ental. Herefter følger et interview med den palæstinensisk-jordanske professor Ahmad Nawfal, som gentager oplysningerne om, at Guds ven,

Ibrahim, og Ishāq er begravet i Hebron. Møntet på de jødiske bosættere proklamerer han til sidst: “Det er ikke dem, der er hans [Ibrahims] efterkommere. Vi er hans efterkommere.” (al-Arabiya 2007b, 21:30).

Ahmad Nawfal er kendt for sin støtte til Det Muslimske Broderskab og for en skarp kritik af Israel, som han i de senere år har kunnet udbrede gennem sit faste program på tv-kanalen al-Yarmūk (al-Yarmouk TV 2019). Blandt de mere kontroversielle ytringer har Ahmad Nawfal kaldt holocaust en illusion, som højest kostede 600.000 – og ikke seks millioner – jøder livet (MEMRI 2019). Kritik af staten Israel har traditionelt været et hovedtema for islamister, der netop retter deres opmærksomhed mod at realisere islam i dette liv og koncentrerer sig om de fjender, de står over for her og nu (Skovgaard-Petersen 2013, 71). Som tidligere nævnt er serien fra en tid før, Saudi-Arabien for alvor strammede kursen over for de muslimske brødre, og der er ikke noget i Ahmad Nawfals konkrete udtalelser i tv-serien, der direkte kolliderede med den saudiske stats interesser. Tværtimod fortsætter programmets speak og den næste ekspert ad samme spor. Først er det speakeren, som retter følgende anklager:

Det, der nu foregår ved Ibrahim-moskeen, og det, der ledsager det af forfalskningskampagner og propaganda om forholdet mellem Ibrahim, fred være med ham, og jøderne, er en del af forsøgene på at forfalske historien (al-Arabiya 2007b, 21:36).

Den egyptiske tænker Muhammad ‘Imāra afslutter herefter sekvensen om Ibrahims gravsted ved at citere fra et berømt vers fra Koranen: “Abraham var hverken jøde eller kristen. Han var en gudsøgende (*hanīfan*)” [K 3:67]. Muhammad ‘Imāra holder en kort kunstpause, inden han tilføjer ordet “alene” (*wāhidan*) i stedet for versets oprindelige udtryk: muslim/en, der havde overgivet sig til Gud (*musliman*) (al-Arabiya 2007b, 21:53). Måske for at understrege pointen om muslimsk eksklusivitet over Ibrahims arv.

Profeternes land fra 2007 forholder sig af gode grunde ikke til de senere års abrahamiske projekter, men det er ikke desto mindre et billede af en eksklusiv muslimsk Ibrahim-figur, som serien efterlader. Han var hverken jøde eller kristen, og det er ikke dem, men muslimerne, som er hans retmæssige efterkommere.

En pagt til hele menneskeheden

Modsat forgængerer bruger Egypten – profeternes land (2020) ikke tid på at behandle massakren ved Ibrahims grav i 1994. I fjerde og sidste afsnit om Ibrahim slår den faste studiegæst, Ali Gomaa, dog også fast, at Ibrahim og Sara med sikkerhed er begravet ved moskeen i Hebron, men åbner en mulighed for, at deres efterkommere Ya‘qūb (Jakob) og Yūsuf (Josef) i virkeligheden kan være begravet i Egypten (CBC Egypt 2020d, 07:19-08:20). Umiddelbart herefter taler Ali Gomaa sig ind i den aktuelle diskussion om såkaldte abrahamiske religioner og grænserne for tværreligiøs forbrødring. Afsættet er Koranens beskrivelse af Ibrahim som ordholdende [K 53:37] (CBC Egypt 2020d, 08:52).

Ali Gomaa funderer over, hvad det var, Ibrahim var ordholdende omkring – eller opfyldte, som verbet *waffā* også kan oversættes til. Han konkluderer, at Ibrahim opfyldte de ord, som Gud havde indgået en pagt med Adam om, og som indeholdt alle troens dele (*kull shu‘ab il-imān*). Ifølge Ali Gomaa var Ibrahim gavmild, barmhjertig, troende, loyal, overbevist om Gud og så videre (CBC Egypt 2020d, 08:59-10:44). Han forklarer herefter:

Det, Ibrahim opfyldte, er den pagt, som Gud sluttede med menneskeheden [Adams børn]. Og se hvordan ... derfor baserede vi det ikke på at sige de abrahamiske religioner. De sagde til os, alle dem fra ... østen, fra Kina og Indien og så videre: 'Nuvel, vi har også religioner.' Vi sagde til dem: 'Er I da ikke imod sådan og sådan og sådan og sådan?' De sagde: 'Nej, det er vi ikke imod.' Vi sagde: 'Hvad er så det? Det er den pagt, som Gud sluttede med menneskeheden.' (CBC Egypt 2020d, 10:45).

Der er flere interessante pointer på spil i ovenstående passage. For det første betoner Ali Gomaa, at Ibrahim var ordholdende og loyal, hvilket signalerer lydighed over Gud. Loyalitet frem for oprør er som nævnt en attraktiv værdi for den egyptiske stat. For det andet er det opsigtsvækkende, at den tidligere mufti lægger afstand til ideen om abrahamiske religioner. Ali Gomaas ræsonnement synes her at være, at Guds pagt med menneskeheden er universel og ikke forbeholdt nogle mennesker frem for andre. Det er ligeså meget en pagt med kinesere og indere, buddhister og hinduister, som med jøder og kristne. Men det er dog stadig en pagt, som udgår fra muslimernes Allah, den

eneste Gud.

Den abrahamiske retorik har de senere år mødt kritik fra flere fronter, hvilket ikke mindst kan tilskrives normaliseringsaftalerne mellem arabiske lande og Israel under betegnelsen *The Abraham Accords*. I efteråret 2021 måtte et af ansigterne på Det Abrahamiske Familiehus, storimam Ahmed al-Tayyib, præcisere nogle misforståelser, som den abrahamiske retorik angiveligt havde skabt omkring initiativer til tværreligiøs forbrødring. Ahmed al-Tayyib afviste det, han omtalte som et forsøg på at skabe en ny abrahamisk religion (i ental), som hverken har farve, smag eller lugt (BBC Arabic 2021). Ved indvielsen af Det Abrahamiske Familiehus i februar 2023 deltog storimamen ikke, selvom moskéen i bygningskomplekset bærer hans navn (*Masjid al-Imām al-Tayyib*). Al-Tayyibs fravær er blevet forklaret med, at han frygter kritik fra andre lærde fra al-Azhar (Middle East Monitor 2023) og viser, at forbrødring i Ibrahims/Abrahams navn kan være en delikat balance.

Også Ali Gomaa har i de senere år kritiseret “kaldet til den abrahamiske religion” (i ental) for at være et politisk projekt, som ikke har noget med andre religioner at gøre (El Balad 2021). I tv-serien – som blev sendt før *The Abraham Accords* – lader Ali Gomaas indvendinger mod ideen om abrahamiske religioner (i flertal) dog til at være af mere teologisk karakter. Også for Ali Gomaa er Ibrahim først og fremmest en vigtig islamisk profet, som ikke må reduceres til et økumenisk symbol.

Konklusion

Denne artikel har undersøgt, hvordan profeten Ibrahims liv bliver fremstillet i nutidig arabisk massekultur gennem en analyse af to nonfiction tv-serier fra de seneste 20 år. Undersøgelsen har vist, at begge tv-serier skildrer Ibrahims liv gennem en række begivenheder, som er kendte fra den islamiske tradition, og som tv-serierne dermed viderefører i massekulturen.

Analysens første afsnit dokumenterede, at de to tv-serier rodfæster Ibrahim i en bestemt geografi, som svarer til henholdsvis en transnational arabisk verden og Egypten. Jeg argumenterede for, at forskellen mellem de to Ibrahim-figurer – den transnationale missionær og den egyptisk gifte stamfader – kan forklares ud fra tv-producenternes forskellige profiler, hvor saudiske MBC skal tiltrække seere fra hele den arabiske

verden, mens UMS kan knyttes til egyptisk nationalisme. Den egyptiske tv-serie brugte tilmed historien om Ibrahim til at skildre Egypten som et guddommeligt sanktioneret helle. Tv-seriens faste gæst, Ali Gomaa, benyttede i 2013 en lignende karakteristik til at legitimere de egyptiske sikkerhedsstyrkers indsats mod demonstranter, der protesterede mod afsættelsen af den folkevalgte præsident Muhammad Mursi fra Det Muslimske Broderskab. Derfor kan tv-seriens Ibrahim-portræt også tjene som en diskret påmindelse til seerne om, at krænkelser af lov og orden i Egypten er en krænkelse af Guds vilje.

I analysens andet afsnit om Ibrahims opgør med afgudsdyrkerne så vi, at MBC gav taletid til lærde fra flere sunnimuslimske hovedstrømninger (jf. al-Azami 2021), som betonede forskellige aspekter af historien: Salafisten fremstillede Ibrahim som resolut og bearbejdet af Gud; neo-traditionalisten fremhævede Ibrahims retoriske elegance og tålmodighed over for sin afgudsdyrkende far; mens islamisten skildrede Ibrahim som en forfulgt, men vedholdende missionær. Jeg argumenterede for, at denne bredde blandt medvirkende var mulig på grund af MBC's særlige position som *offshore* medie og helt i tråd med det ene ben i Saudi-Arabiens dobbelte mediestrategi om at signalere åbenhed og moderation over for omverdenen (jf. Zayani 2012). Det hører dog med til billedet, at tv-seriens brug af populære islamistiske prædikanter var mindre ømtålelig på lanceringstidspunktet i 2007, end den ville have været efter de arabiske oprør, hvor de autokratiske regimer i regionen ikke mindst blev udfordret af islamister. I den egyptiske tv-serie udlagde Ali Gomaa ikke bare Ibrahims ikonoklasme som et retorisk virkemiddel, men som en barmhjertig og uskadelig handling, der skulle få afgudsdyrkerne til at erkende deres vildfarelser. Jeg spekulerede i, at dette kunne være et forsøg på at erobre historien tilbage fra de senere års jihadistiske fortolkninger og samtidig appellere til barmhjertighed frem for aktivistisk omstyrtning af idoler; for ikke at sige samfundsinstitutioner i nutidens Egypten.

Endeligt undersøgte analysens sidste afsnit, hvordan de to tv-serier forholder sig til Abraham i jødisk og kristen forstand med afsæt i henholdsvis massakren i Ibrahim-moskeen i 1994 og den omdiskuterede idé om de abrahamiske religioner. Jeg fandt, at begge tv-serier promoverede Ibrahim som en entydig islamisk profet. Stillet over for de økumeniske og jihadistiske modpoler repræsenterer tv-seriernes fremstilling af Ibrahim

således bredere strømninger blandt sunnimuslimer i den arabiske verden. De reducerer på den ene side ikke Ibrahim til en militant idolkuser, men er på den anden side heller ikke ligeglade med, om han var jøde, kristen eller muslim.

Abstract: The Prophet Ibrahim is a figure of primary importance in Islam, who in recent years has been frequently invoked as a shared ancestor of Muslims, Christians, and Jews on the one hand and as a symbol for jihadis on the other hand. While significant scholarly attention has been paid to renderings of Ibrahim in the Quran and classical texts of the Islamic tradition, existing scholarship is yet to explore contemporary interpretations of the Father of the Prophets. To fill this lacuna, this article aims at exploring how the Prophet Ibrahim is portrayed in Arab mass culture through an analysis of two Arabic nonfiction TV series on Islamic prophets. The article explains the difference between the two TV series' portrayal of Ibrahim based on the different interests of the production companies and the religious orientation of the participating preachers. Finally, it is discussed how the TV series are positioned in relation to contemporary militant and ecumenical interpretations of Ibrahim by including current examples of these opposites.

Bibliografi

- Abaza, Mona. 2002. "Two Intellectuals: The Malaysian S.N. Al-Attas and the Egyptian Mohammed 'Immara, and the Islamization of Knowledge Debate". *Asian Journal of Social Science* 30 (2): 354-83.
- Abu-Lughod, Lila. 2004. *Dramas of Nationhood: The Politics of Television in Egypt*. Chicago: University of Chicago Press.
- Alabarces, Pablo. 2017. "Mass Culture and Mass Society". I *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, redigeret af George Ritzer og Chris Rojek. Hoboken: John Wiley & Sons.
- al-Arabiya. 2007a. *Profeternes land, Guds profet Ibrahim, fred være med ham, første del*. Senest tilgæet maj 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=NvpU3ycLbnQ>.
- — —. 2007b. *Profeternes land, Guds profet Ibrahim, fred være med ham, første del*. Senest tilgæet maj 2023. https://www.youtube.com/watch?v=niWji_NWgbk.
- al-Arabiya. 2022. "MBC Group indvier sit hovedkvarter i hovedstaden Riyadh". 19. september 2022. <https://www.alarabiya.net/saudi-today/2022/09/19/مجموعة-MBC-نمقرها-الرئيس-في-90%D9%تدش العاصمة-الرياض>
- Al Arabiya English. 2020. "MBC Group to establish new headquarters in Saudi Arabia's capital Riyadh". 4. februar 2020. <https://english.alarabiya.net/News/gulf/2020/02/04/MBC-Group-to-establish-new-headquarters-in-Saudi-Arabia-s-capital-Riyadh>
- Al Arabiya English. 2015. "Video:

- ISIS Destroys Centuries Old Iraqi Artifacts". 26. februar 2015. <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2015/02/26/With-sledgehammer-ISIS-smashes-Iraqi-history>.
- al-Azami, Usaama. 2021. *Islam and the Arab Revolutions: The Ulama between Democracy and Autocracy*. London: Hurst & Company.
- . 2019. "Neo-Traditionalist Sufis and Arab Politics: A Preliminary Mapping of the Transnational Networks of Counter-Revolutionary Scholars after the Arab Revolutions". I *Global Sufism: Boundaries, Structures and Politics*, 225-236, redigeret af F. Piraino og M. Sedgwick. London: C.Hurst & Co. Ltd.
- Badr, Zahraa. 2021. "More or More of the Same: Ownership Concentration and Media Diversity in Egypt". *The International Journal of Press/Politics* 26 (4): 774-96.
- El Balad. 2021. "Ali Gomaa: Kaldet til den abrahamiske religion er mistænkeligt og den illegitime arvtager til århundredes aftale". 29. november 2021. <https://www.elbalad.news/5064088>.
- Bano, Masooda og Keiko Sakurai, red. 2015. *Shaping Global Islamic Discourses: The Role of al-Azhar, al-Medina and al-Mustafa*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- BBC Arabic. 2021. "Hvad er "den nye religion", som imam Ahmad al-Tayyib afviste? Og hvad er dens forbindelse til Israel og UAE?" 10. november 2021. <https://www.bbc.com/arabic/trending-59235483>.
- BBC News. 2014. "Saudi Arabia Declares Muslim Brotherhood "Terrorist Group"". 7. marts 2014. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-26487092>.
- . 2013. "Saudi Prince Sacks TV Chief for Muslim Brotherhood Ties". 18. august 2013. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-23747381>.
- Beránek, Ondřej og Pavel Ťupek. 2017. *The Temptation of Graves in Salafi Islam: Iconoclasm, Destruction and Idolatry*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- bin Ali, Mohamed. 2012. "The Islamic Doctrine of Al-Wala' wal Bara' (Loyalty and Disavowal) in Modern Salafism". Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy In Arab and Islamic Studies, The University of Exeter.
- Busse, Heribert. 2008. "Abraham". *Encyclopaedia of Islam*, 3. udgave. CBC Egypt. 2020a. *Egypten – profeternes land, episode 3, historien om vor herre Ibrahim, del 1*. Senest tilgået maj 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=UziteNHUeZI>.
- . 2020b. *Egypten – profeternes land, episode 4, historien om vor herre Ibrahim, del 2*. Senest tilgået maj 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=GNWtXhQ9k7Q>.
- . 2020c. *Egypten – profeternes land, episode 5, historien om vor herre Ibrahim, del 3*. Senest tilgået maj 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=VnqffGUZrFQ>.
- . 2020d. *Egypten – profeternes land, episode 6, historien om vor herre Ibrahim, del 4*. Senest tilgået maj 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=jOvmbFWUgto>.
- Dawah, Hani 2013. *Den fulde video af sheik Ali Gomaas tale foran al-Sisi og hærens ledere*. Senest tilgået maj 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=gxm8w-yVyH8>.
- Den Danske Ordbog. u.å. "massekultur". Senest tilgået maj 2023. <https://www.ordnet.dk/ddo/ordbog?query=massekultur&tab=for>.
- Dennis, Everette E., Justin D. Martin og Fouad Hassan. 2019. "Media Use in the Middle East, 2019: A Seven-Nation Survey". Northwestern University in Qatar, 2019. https://www.qatar.northwestern.edu/docs/publications/research/NUQ_Media_Use_2019_PrintVersion_v10_FINAL.pdf.
- Edgerton, Gary R. 2001. "Introduction: Television as Historian: A Different Kind of History Altogether". I *Television Histories*, redigeret af Gary R. Edgerton og Peter C. Rollins, 1-16. Kentucky: University Press of Kentucky.
- Farquhar, Michael. 2013. "Expanding the Wahhabi Mission: Saudi Arabia, the Islamic University of Medina and the Transnational Religious Economy". A thesis submitted to the Department of Government of the London School of Economics for the degree of Doctor of Philosophy, London School of Economics.
- Firestone, Reuven. u.å. "Abraham". *Encyclopaedia of the Qur'ân*.
- For Human Fraternity. 2021. "Abrahamic Family House". Human Fraternity. 21. april 2021. <https://www.forhumanfraternity.org/abrahamic-family-house/>.
- Hegghammer, Thomas. 2014. "Jihadi-Salafis Or Revolutionaries?" I *Global salafism: Islam's new religious movement*, redigeret af Roel Meijer, 244-266. New York: Oxford University Press.
- Hoffmann, Thomas. 2007. "Abraham var hverken jøde eller kristen". I *Abrahams spor*, redigeret af Thomas Hoffmann, Lars Kjær Bruun, Finn Damgaard, Søren Holst og Jesper Skau, 63-80. Frederiksberg: Alfa.
- Jeong, Hae Won. 2021. "The Abraham Accords and Religious Tolerance: Three Tales of Faith-Based Foreign-Policy Agenda Setting". *Middle East Policy* 28 (1):

- 36-50.
- Khalil, Joe F. 2020. "Television in the Arab Region: History, Structure, and Transformations". I *A Companion to Television*, redigeret af Janet Wasko og Eileen R. Meehan, 439-458. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Kraidy, Marwan M. 2011. "The Rise of Transnational Media Systems". I *Comparing Media Systems Beyond the Western World*, redigeret af Daniel C. Hallin og Paolo Mancini, 177-200. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lande, Aasulv. 2008. "Abrahamic Faiths – Transcending Borderlines?" *Swedish Missiological Themes* 96 (3): 249-60.
- Mandaville, Peter, red. 2022. *Wahhabism and the World: Understanding Saudi Arabia's Global Influence on Islam*. New York: Oxford University Press.
- Martin, Gus. 2011. "Goldstein, Baruch (1957-1994)". I *The SAGE Encyclopedia of Terrorism*. United States: SAGE Publications, Inc.
- Maspero. u.å. "Masperos kanaler". Senest tilgået maj 2023. <https://www.maspero.eg/stream>.
- Almasry Alyoum. 2020. "De første afsnit af programmet Egypten – profeternes land sendt på tre tv-kanaler", 25. april 2020. <https://www.almasryalyoum.com/news/details/1971803>.
- MBC Group. u.å. "Selskabets historie". Senest tilgået maj 2023. <https://www.mbc.net/ar/corporate/about-us/history.html>.
- Meijer, Roel, red. 2013. *Global salafism: Islam's new religious movement*. New York: Oxford University Press.
- MEMRI. 2019. "Jordanian Professor Ahmad Nofal: Holocaust Was an Illusion; Figure of 6 Million Is a Lie As Big As the Universe". Twitter, 29. marts 2019. <https://twitter.com/MEMRIReports/status/1111504692935380992>.
- Middle East Monitor. 2023. "Al-Azhar disowns 'Abrahamic Family House' in UAE, and then backtracks". 20. marts 2023. <https://www.middleeastmonitor.com/20230320-al-azhar-disowns-abrahamic-family-house-in-uae-and-then-backtracks/>.
- Middle East Monitor. 2019. "Remembering Hebron's Ibrahim Mosque Massacre". 25. februar 2019. <https://www.middleeastmonitor.com/20190225-remembering-hebrons-ibrahimi-mosque-massacre/>.
- Månson, Per. 2007. "Max Weber". I *Klassisk og moderne samfundsteori*, redigeret af Heine Andersen og Lars Bo Kaspersen, 90-111. København: Hans Reitzels Forlag.
- Nickel, Gordon. 2012. "Abraham". *Oxford Bibliographies*.
- Patrizi, Luca. 2021. "Holy War of Images: New Islamic Religious Cinema between Ramadan Series and Internet Streaming". *Journal of Religion, Media and Digital Culture* 10 (1): 71-94.
- al-Riyadh. 2007. "Profeternes land ... den første dokumentarserie om profeterne på al-Arabiya". *Al-Riyadh*, 21. september 2007. <http://www.alriyadh.com/281199>.
- Rugh, William A. 2004. *Arab Mass Media: Newspapers, Radio, and Television in Arab Politics*. Westport: Greenwood.
- al-Saud, Abdullah bin Khaled. 2018. "The Spiritual Teacher and His Truants: The Influence and Relevance of Abu Mohammad al-Maqdisi". *Studies in Conflict & Terrorism* 41 (9): 736-54.
- Skovgaard-Petersen, Jakob. 2020. *Muslimernes Muhammad – og alle andres*. København: Gyldendal.
- . 2013. *Islam på tv i den arabiske verden*. København: Vandkunsten.
- The Jerusalem Report. 1994. "Kahane's Murderous Legacy". *The Jerusalem Report*, 24. marts 1994.
- UMS. u.å.a "Produktionsselskaber". Senest tilgået maj 2023. <https://www.ums-eg.com/الخدمات/الاعلامية/>.
- . u.å.b. "Kanaler". Senest tilgået maj 2023. <https://www.ums-eg.com/القنوات/>.
- Van Nieuwkerk, Karin, Mark Levine og Martin Stokes. 2016. "Introduction: Islam and Popular Culture". I *Islam and Popular Culture*, redigeret af Karin Van Nieuwkerk, Mark Levine og Martin Stokes, 1-20. Austin: University of Texas Press.
- Wagemakers, Joas. 2012. *A Quietist Jihadi: The Ideology and Influence of Abu Muhammad al-Maqdisi*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2008. "Defining the Enemy: Abū Muhammad al-Maqdisi's Radical Reading of Sūrat al-Mumtahana". *Welt Des Islams* 48 (3): 348-71.
- Winter, Ofir. 2022. *Peace in the Name of Allah: Islamic discourses on treaties with Israel*. Berlin: De Gruyter.
- Wulff, Ellen. 2018. *Koranen*. København: Vandkunsten.
- al-Yarmouk TV. 2019. *Præsident Muhammad Mursi var et symbol og håb om forandring*. 21. juni 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=dC-CzWYeao>.
- Zayani, Mohamed. 2012. "Transnational Media, Regional Politics and State Security: Saudi Arabia between Tradition and Modernity". *British Journal of Middle Eastern Studies* 39 (3): 307-27.
- 7fnon. 2020. "Ibrahim al-Sayyid ... Den ukendte kunstner bag det unikke ved programmet Egypten – profeternes land". 7. maj 2020. <https://www.7fnon.com/2020/05/07/4231/ابراهيم-السيد-الفنان-المجهول-وراء-تقر>